

hvaćeniji, nešto manje egzistira kao socijalna politika, a nije jače zaživio u strukturi društva zemalja primitka.

Na kraju autor predstavlja teoriju turbulencije kao kraj modernih teorija međunarodnih migracija. O čemu se radi? Postmoderne socijalne procese karakterizira visoka napetost između kretanja i sedentarnosti. U tom ozračju turbulencija bi značila teoriju koja čini upitnom mogućnost svake od ostalih teorija da objasni migracijska kretanja. Suvremena zbivanja su paralelogram različitih sila kojih je toliko da ni jedna ne može biti dostatna za razumijevanje migracijskih tokova i učinaka. Postmoderna preispitivanja tradicionalnih određenja pojmova prostora, mjesta i vremena još više usložnjava i čini upitnim dosadašnje (klasične i moderne) teorije migracija. Globalizacija kao proces koji se intenzivira uključuje dva važna pitanja koja također dovode do preispitivanja dosadašnjih pristupa: odnos između strukture i subjekta djelovanja te budućnost nacionalne države. Posebno inspirativno za istraživače na polju migracija i etničkih odnosa jest vraćanje etničkim korijenima, što implicira pojam novih oblika primordijalnih identifikacija.

Knjiga M. Mesića svojim obuhvatom, sistematizacijom pojmova i teorija te primjenom interpretiranih sadržaja na aktualne domaće i međunarodne prilike važan je doprinos razvoju sociologije migracija u Hrvatskoj.

Dragutin Babić

*Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb*

Mirjana Domini (ur.)

Manjine i prekogranična suradnja u alpsko-jadranskom prostoru

Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 2002., 430 str.

Zbornik dvanaest regionalnih studija pod nazivom *Manjine i prekogranična suradnja*

u alpsko-jadranskom prostoru objavljen na hrvatskom jeziku u prosincu 2002. rezultat je dugotrajnog istraživačkog, znanstvenog i stručnog rada. U dijelu koji se odnosi na Hrvatsku sudjelovali su Mirjana Domini i suradnici iz Instituta za migracije i narodnosti. Studije su nastale u okviru projekta Radne skupine za manjine Komisije za kulturu Radne zajednice Alpe-Jadran. Dvanaest regionalnih studija izrađenih na temelju zajedničke sheme obrađeno je, usklađeno, prevedeno i sastavni je dio ovog vrijednog izdanja. Studija će biti objavljena na pet jezika RZ Alpe-Jadran.

Obuhvaćene su ove suverene države, savezne pokrajine, županije i regije: Furlanija–Julijska krajina, Koruška, Gradišće, Veneto, Trentino–Alto-Adige, Slovenija, Hrvatska i pet mađarskih županija – Somogy, Vas, Baranya, Győr–Moson–Sopron i Zala.

Madridskom konvencijom 1980. pod pokroviteljstvom Vijeća Europe utemeljena je RZ Alpe-Jadran s ciljem prekogranične suradnje, a četiri godine kasnije formirana je Radna skupina za manjine, za što su zaslužne Furlanija i Hrvatska koja je tada predsjedala skupini i bila pokretačem nekih novih smjernica njezina djelovanja.

Cilj je studije bilo stjecanje uvida u stvarni položaj i prava jezičnih ili nacionalnih manjina na području RZ-a, kako bi se omogućilo bolje razumijevanje položaja manjina i njihova udjela u međuregionalnoj i prekograničnoj suradnji na bilateralnim i multilateralnim osnovama.

Autori su u velikoj mjeri uspjeli prikupiti dokumentaciju o manjinama koje žive na području RZ Alpe-Jadran te prikazati oblike suživota manjinskih i većinskih nacionalnih skupina na tim prostorima. U središtu pažnje bila je dokumentacija i analiza međuetničkih odnosa toga tipa te međunacionalnih kontakata stvorenih u okviru prekogranične suradnje i prijedloga za buduću suradnju.

U namjeri da pruže stvarnu sliku suživota različitih etničkih skupina uzeli su u obzir povijesne uvjete, demografska kretanja, gospodarske činioce, politička i kulturna obilježja te odnose između manjine i većine temeljene na zakonodavstvu.

Mirjana Domini daje vrlo preglednu analitičku sliku manjinskog stanovništva u Hrvatskoj. Mnogobrojne tabele sadrže pregršt korisnih podataka pogodnih za daljnju interpretaciju, unatoč tomu što su temeljeni na *Popisu stanovništva 1991.* (rad je završen prije objavljivanja *Popisa stanovništva 2001.*). Autorica spominje amandmane kojima su pripadnici autohtonih nacionalnih manjina izjednačeni u pravima s građanima hrvatske nacionalnosti, sukladno demokratskim standardima UN-a i zemalja slobodnog svijeta.

Navodi i instrumente za zaštitu manjinskih prava – ustavopravnu regulativu, koja obuhvaća mnogobrojne međunarodnopravne norme u svezi s manjinama na koje se RH obvezala (primjerice dokument za manjine u okviru Srednjoeuropske inicijative, bilateralne sporazume o kulturnoj, prosvjetnoj i znanstvenoj suradnji sa Slovenijom i Mađarskom).

Autorica je za elaboraciju prema zajedničkoj shemi analize između šesnaest manjinskih zajednica odabrala *mađarsku manjinu* u Hrvatskoj, između ostaloga zato jer su mađarske županije članice RZ Alpe-Jadran, »što čini dobar primjer za analizu uloge manjina u prekograničnoj suradnji u okviru RZ Alpe-Jadran«, te zbog postojanja hrvatske manjine u Mađarskoj i mađarske u Hrvatskoj, dobrih odnosa i razvijene suradnje između Hrvatske i Mađarske.

Prema podacima iz 1991., u 21 županiji živi 22.335 Mađara, najviše u Osječko-baranjskoj (55,7%) i Vukovarsko-srijemskoj (14%). Ti su postoci danas vjerojatno drukčiji. Prema demografskim pokazateljima vidljivo je da je stanovništvo starije, a da se populacija mlađe dobi smanjila. Obrađeno

je stanovništvo prema zanimanjima, navedeni su primjeri gospodarske povezanosti s maticom zemljom, dani primjeri socijalnog i političkog sastava vodstva manjine (mađarska manjina ima jednog zastupnika u Saboru RH), navedene nevladine organizacije i udruge te je analiziran njihov način rada.

U ostalih dvanaest poglavlja kulturna obilježja mađarske manjine (prirodna asimilacija, oblikovanje svijesti o pripadnosti mađarskom korpusu putem jezika, kulturnog i etničkog jedinstva) obrađena su kritički, s jasnim brojevanjem i grafičkim pokazateljima. Od svih materinskih jezika koji su u uporabi u Hrvatskoj, mađarski je na petome mjestu. Odgoj i obrazovanje mađarske manjine, kao i drugih manjina, sastavni su dio sustava odgoja i obrazovanja u RH. Prema podacima iz 1997./8., sedam osnovnih škola ima 22 razredna odjela sa 235 učenika i 42 učitelja, a postoje i tri srednje škole sa četiri razreda, 27 učenika i 23 učitelja.

Vrlo važna je i analiza sadržaja rada mreže institucija putem kojih se ostvaruju kulturne, informativne, edukativne, znanstvene i ostale aktivnosti manjinske zajednice. Prikazan je rad, uspjesi i problemi, dostignuća i nesnalaženja unutar organizacija, što otvara vrata objektivnom sagledavanju i poboljšavanju stanja unutar manjinske zajednice.

U organiziranom djelovanju manjine na području kulture posebnu ulogu imaju knjižnice, zavičajni muzeji, etnografske zbirke i sl. Središnja knjižnica Mađara nalazi se u Belom Manastiru i sadrži oko 27.000 naslova. (Tijekom rata fundus knjižnice je bio pohranjen u Osijeku i tako sačuvan.)

U Hrvatskoj se objavljuju dva lista na mađarskom jeziku (dnevne novine i mjesečnik) te elektroničke novine *MAHO* koje je pokrenulo Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika. Šest radio-postaja emitira emisije na mađarskom jeziku, a zasad ne postoji posebna televizijska emisija na tom jeziku.

Sporazumom o zaštiti mađarske manjine između RH i RM stvoreni su uvjeti dobre prekogranične i šire suradnje tih dviju zemalja. Tu je i Program kulturne suradnje dviju zemalja, a europski integracijski procesi daju dodatnu dimenziju njihovim odnosima kao i suradnji njihovih regija u kontekstu Europe regija.

U ostalim se studijama govori o hrvatskoj manjini koja živi u Baranji, Győr–Moson–Sopronu, Somogyju i Vasi u Mađarskoj, u Sloveniji i u Gradišću u Austriji.

U Baranji živi njemačka, hrvatska, srpska i romska manjina. Hrvatska manjina živi u 36 naselja a manjinska samouprava u jedanaest naselja štiti interese hrvatskih stanovnika. Hrvati imaju udruge u Pečuhu, Mohaču i Šiklošu, kulturni klub A. Šenoa i Hrvatsko kazalište u Pečuhu, a od novina izdaje se *Hrvatski glasnik*. Radio i TV imaju program na hrvatskom jeziku. Prekogranična suradnja oživljava gospodarski i kulturni život periferijskih naselja i vrlo je dobro razvijena.

U Győr–Moson–Sopronu žive tri malobrojne manjine: Nijemci, Hrvati i Romi. Pretežno se bave poljoprivredom. U pet sela Hrvati se okupljaju u kulturnim društvima sa sekcijama tamburaškog orkestra i folklornog ansambla, a često im se pridružuju Nijemci i Mađari. Suradnja između manjine i većine je više nego dobra.

Županija Somogy prostor je suživota Mađara i Nijemaca, Hrvata i Roma s uznapredovalom asimilacijom. Zadnjih godina oživljavaju udruge za očuvanje tradicije i folkloru, razvijaju se knjižnice i kulturni život.

U županiji Vas živi najviše Hrvata, zatim Slovenaca, Roma te Nijemaca. Gradišćanski Hrvati sastavni su dio hrvatskog naroda, sačuvali su gradišćanskohrvatski jezik. Manjinski se jezik poučava kao nastavni predmet stranog jezika četiri sata tjedno, a u vrtićima i osnovnoj školi uči se kao zaseban predmet dva sata tjedno.

U županiji Zala najmnogobrojniju nacionalnu manjinu predstavljaju Hrvati kajkavci. Osim njih, tu žive Nijemci, Slovenci i Romi.

Na temelju istraživanja autori su zaključili »da je jezik iako važan čimbenik svijesti o identitetu i pripadnosti zajednici, samo periferni uvjet a ne i odrednica manjinskog bitka«. Hrvatskim se jezikom kao materinskim služi samo četiri posto stanovnika županije, iako ga govori njih 70%. Knjižnice su prostori susreta s hrvatskom riječju, a zapažen je broj hrvatskih zbirki pjesama i literarnih radova objavljenih u Mađarskoj, posebice u mađarskom književnom časopisu *Riječ*.

Zapaža se da pet spomenutih studija ne slijedi predviđenu shemu, pa su podaci neujednačeni, u nekima su izostali brojni podaci, a neki tekstovi sadrže dosta proizvoljne interpretacije koje se iz teksta kao cjeline ne mogu iščitati.

U studiji Slovenija pregledno je i sustavno prikazano stanje autohtonih etničkih manjina: Talijana, Mađara, s naznakama i Roma. Ostalim zajednicama zajamčena su sva prava koja omogućuju očuvanje i razvoj njihove kulture i identiteta, no nema nikakve posebne ustavne ili zakonske manjinske zaštite na individualnoj ili kolektivnoj razini.

Studija Gradišće, u kojoj se govori o gradišćanskim Hrvatima koji žive u pograničnom području između Mađarske i Austrije te u malobrojnim naseljima u Slovačkoj, u tzv. jezičnim otocima (pojedina mjesta ili dijelovi naselja), vrlo je informativna, pregledna, objektivna i jasna. Podaci su relevantni, a kulturna djelatnost do detalja opisana, s poticajnim kritičkim opaskama.

»Jezik se sačuvalao gradišćanskohrvatski zahvaljujući crkvi koja je slala svećenike koji su vladali jezikom narodne skupine te tako hrvatski jezik nije bio samo jezik sela i grada u svakodnevnoj upotrebi već i crkve i liturgije. 62% Hrvata u jeziku vidi osnovno obilježje identiteta a 65% Hrvata smatra vlastitu dvojezičnost prednošću pri napredo-

vanju na poslu«. Nesumnjivo je da je bogata i razvijena kulturna djelatnost 72 društva pridonijela osviještenosti identiteta utkanog u većinsko društvo zemalja u kojima se nalaze autohtone zajednice Hrvata.

Iz studije Koruška doznajemo da koruški Slovenci koji žive uz granicu sa Slovenijom svijest o svojemu podrijetlu čuvaju putem mnogobrojnih kulturnih udruga (ima ih 80), razvijeno i bogato nakladništvo i obrazovanje na slovenskom jeziku.

Furlanija-Julijska krajina, studija nama nepoznatih autora, odudara od sheme jer se oslanja na nepostojanje suglasnosti glede tumačenja pojma nacionalnih manjina u dokumentu Vijeća Europe, Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina iz 1994. Analizira se stanje furlanske i slovenske skupine te se izlažu argumenti koji opravdavaju njihov status »manjina«, ali u navodnim znakovima. Furlanija-Julijska krajina postala je regijom s posebnim statusom upravo zato što na njezinu teritoriju živi više manjina: furlanska, mala zajednica njemačkog izraza i, mnogobrojnija, slovenska zajednica.

U Venetu žive Ladini, a Trentino-Alto Adige također ima vrlo razvijenu kulturnu djelatnost koja se odražava na visok stupanj kulturnog jedinstva njegovih jezičnih skupina (talijanska, njemačka, ladinska, mokenška i cimbarska njemačka).

U svim studijama knjige *Manjine i prekogranična suradnja* uočavamo naglasak na pluralizmu kultura i jezika te suživota s većinom. Svim je manjinskim zajednicama zajedničko njegovanje vrlo žive kulturne razmjene u zemlji i inozemstvu, no prije svega s matičnom zemljom.

Naima Balić
Ministarstvo kulture RH, Zagreb

Mirjana Morokvašić, Umut Erel, Kyoko Shinozaki (ur.)

Crossing Borders and Shifting Boundaries, sv. I: Gender on the Move

Opladen: Leske – Budrich, 2003., 312 str.

Ovo je prva od dviju knjiga iz serije *Gender on the Move* u kojoj su objavljeni radovi o stečenim znanjima tijekom tromjesečnog intenzivnog učenja i razmjenjivanja iskustava sudionika *Project Area Migration*, jednoga od šest područja u sklopu *German Internationale Frauenuniversität* (IFU). Projekt je okupio preko 100 sudionica iz svih dijelova svijeta, različite dobi i statusa, kao i iz različitih disciplina, među kojima su umjetnost, kultura, povijest, pravo, literatura, filozofija, političke znanosti, psihologija i sociologija. »Iskustvo migracija, prelazak granica zemalja i stalno mijenjanje vidika, važan je dio naših života... Činjenica je da je mnogima (od nas) veći dio života iskustvo 'izvan zemlje' i 'izvan jezika'« (Rushdie, 1991). Svjesne ograničenja koje pred njih stavlja njihovo migracijsko iskustvo, autorice vjeruju da im ono pomaže prepoznati kada i gdje valja ignorirati univerzalni diskurs koji često migranta pretvara »u slijepu točku, isključuje ga ili diskriminira« (str. 19).

»Migracijski modeli i procesi, migrantско iskustvo, kao i društveni, politički i kulturni utjecaji na seljenje određeni su rodом sudionika... Prema višegodišnjim istraživanjima, migracije širom svijeta postale su 'znatno feminizirane', žene predstavljaju oko polovine svjetskih migranata, a ponekad se pojavljuje i precizan podatak o 48% žena u migraciji« (OECD, 2001: 9). Ipak, urednice u uvodu koji nosi naslov »Uvođenje pojma roda u migraciju«, naglašavaju kako je prikupljanje podataka o sudionicima migracijskih procesa i dalje problematično jer se muškarci i žene ne doživljavaju kao ravnopravni sudionici i ne smatraju se jednako važnim predmetom istraživanja.